

УДК 069:7(477.63) + 7.036.45(477)

Цитування:

Несмачний С. М. Колекція творів художника-символіста Михайла Сапожнікова в зібранні Дніпровського художнього музею. *Культура і сучасність* : альманах. 2023. № 1. С. 150–155.

Nesmachnyi S. (2023). Collection of Works by the Symbolist Artist Mykhailo Sapozhnykov in Collection of Dnipro Art Museum. *Kultura i suchasnist: almanakh*, 1, 150–155 [in Ukrainian].

Несмачний Сергій Миколайович,
аспірант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв,
заступник директора з наукової роботи
Комунального закладу культури
«Дніпровський художній музей»
Дніпровської міської ради
<https://orcid.org/0000-0002-8497-7059>
sergey.nesmachnyi@gmail.com

КОЛЕКЦІЯ ТВОРІВ ХУДОЖНИКА-СИМВОЛІСТА МИХАЙЛА САПОЖНИКОВА В ЗІБРАННІ ДНІПРОВСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ

Мета статті полягає в аналізі та систематизації колекції творів живопису й графіки художника-символіста Михайла Івановича Сапожнікова (1871–1937) у Дніпровському художньому музеї, обґрунтованому викладенні історії побутування зібрання, з'ясуванні особливостей процесу його формування. **Методологія дослідження** базується на застосуванні системного підходу в поєднанні таких загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, як аналітичний, історико-хронологічний, архівної евристики, систематизації та узагальнення, що дало можливість ґрунтовно розглянути означену проблематику та сформулювати аргументовані висновки. **Наукова новизна** роботи полягає в комплексному підході до аналізу та узагальнення низки питань щодо наповнення та змісту зібрання творів Михайла Сапожнікова, а також з'ясування ролі ключових постатей в історії формування колекції. **Висновки.** За результатами наукової розвідки встановлено кількісний та жанрово-тематичний склад зібрання творів Михайла Сапожнікова з колекції Дніпровському художньому музеї, яка, станом на 1 січня 2023 року, нараховує 272 одиниці основного фонду. Твори колекції належать до груп зберігання живопису і графіки. Роботи виконані в техніках темперного та олійного живопису, а також оригінальної і друкованої графіки. За жанровими та тематичними властивостями, відповідно, виокремлені такі групи робіт: символістські картини, пейзажи реалістичного спрямування, портрети та автопортрети. Вмотивовано виокремлено групу творів, що пов'язані з процесом створення символістських картин художника, проаналізовано склад та зміст цієї групи творів. Встановлені постаті, які відіграли ключові ролі в історії формування колекції: Леонід Сапожніков – син художника, дарувальник; Семен Шило та Володимир Кулічихін – головні зберігачі музею.

Ключові слова: Михайло Сапожніков, символізм, живопис, графіка, перша чверть ХХ століття, Дніпровський художній музей, колекція.

Nesmachnyi Sergii, Postgraduate Student, Department of Art Study Expertise, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Deputy Director of Research Dnipro Art Museum

Collection of Works by the Symbolist Artist Mykhailo Sapozhnykov in Collection of Dnipro Art Museum

The purpose of the article is to analyse and systematise the collection of paintings and drawings by the symbolist artist Mykhailo Sapozhnykov (1871–1937) in the Dnipro Art Museum, to provide a substantiated account of history of the collection, and to clarify the peculiarities of the process of its formation. **The research methodology** is based on the application of a systematic approach in combination of such general scientific and special methods of cognition as analytical, historical and chronological, archival heuristics, systematisation and generalisation, which made possible to thoroughly consider the problem and formulate reasoned conclusions. **The scientific novelty** of the article lies in a comprehensive approach to the analysis and generalisation of a number of issues related to the content and meaning of the collection of Mykhailo Sapozhnykov's artworks, as well as the role of key figures in the history of forming the collection. **Conclusions.** According to the results of the scientific research, the quantitative and genre-themed composition of the collection of works by Mykhailo Sapozhnykov from the collection of the Dnipro Art Museum, which, as of January 1, 2023, includes 272 items of the main fund, was established. The art pieces of the collection belong to safekeeping groups of paintings and drawings. The artworks are made in tempera and oil painting techniques, as well as original and printed graphics. According to the genre and thematic properties, respectively, the following groups of works are distinguished: symbolist paintings, realistic landscapes, portraits, and self-portraits. The artworks related to the process of creating the artist's symbolist paintings is reasonably distinguished, the composition and content of this group of works are analysed. Figures who played key roles in the history of the collection are identified: Leonid Sapozhnykov, the artist's son and the donor, Semen Shylo and Volodymyr Kulichykhin, the museum's chief curators.

Key words: Mykhailo Sapozhnykov, symbolism, painting, graphics, the first quarter of the 20th century, Dnipro Art Museum, collection.

Актуальність теми дослідження. Дніпровський художній музей володіє унікальною збіркою творів художника-символіста Михайла Івановича Сапожнікова (1871–1937). Особливість колекції зумовлена значною жанровою та тематичною різноманітністю представлених творів, їх хронологічною широтою, а також тим, що майже вся спадщина митця зберігається компактно. Музейне зібрання робіт М. Сапожнікова надає яскраве уявлення про його мистецькі вподобання та шукання, оскільки презентує більшу частину творчого шляху художника. Проте маємо зауважити, що колекція творів живописця у всій своїй повноті не була предметом наукового аналізу. Відповідно, пропонується розвідка є актуальною, зважаючи на те, що історія формування музейної колекції творів М. Сапожнікова не опинялися достатньою мірою у фокусі уваги фахівців.

Аналіз досліджень і публікацій. За результатами дослідження історіографії проблематики виявлено, що питання щодо життя та творчості художника М. Сапожнікова висвітлювала нечисленна кількість науковців. Але варто зазначити, що поступово, з початку 2000-х років, його ім'я починає входити в науковий обіг. Дослідники: В. Рубан [8, 609], Л. Соколюк [10, 62], О. Світлична [9] у своїх наукових та науково-популярних текстах висвітлюють, зазвичай, певні особливості символістського живопису майстра. Інтерес до проблематики виникнення та побутування самої музейної колекції творів художника знаходить певне систематичне віддзеркалення в працях одного автора – В. Кулічихіна, який протягом багатьох років збирав інформацію щодо біографії та творчої спадщини митця. Підсумком роботи автора є образотворче видання «Світ символів Михайла Сапожнікова» [6], де в науково-популярній формі викладені факти біографії та представлено каталог вибраних творів художника. Проте навіть у такому великому за обсягом виданні не виявлено певної системної роботи щодо аналізу кількісного та якісного складу предметів колекції.

Мета статті полягає в аналізі та систематизації зібрання мистецьких творів Михайла Сапожнікова з колекції Дніпровського художнього музею, в обґрунтованому викладенні історії формування та побутування збірки творів художника.

Виклад основного матеріалу. Дніпровський художній музей зберігає найбільшу з відомих колекцій творів Михайла

Івановича Сапожнікова (1871–1937) – художника й педагога, який мешкав і працював у Катеринославі (з 1926 р. – Дніпропетровськ, з 2016 р. – Дніпро) з 1908 до 1937 року.

Перебування збірки творів художника саме в місцевому художньому музеї не видається випадковим, адже громадська активність і творчі практики майстра були тісно пов'язані з процесами заснування та подальшої діяльності музею, особливо на початкових етапах функціонування мистецької установи. Михайло Сапожніков, як член художньої комісії Катеринославського наукового товариства, був одним з ініціаторів створення та відкриття навесні 1914 року в місті художнього музею, тому має повне право вважатися одним з фундаторів закладу. Також зауважимо, що першою музейною експозицією, яка репрезентувала саме місцевий мистецький осередок, стала 1926 року масштабна персональна виставка М. Сапожнікова [1, 26].

Історія походження колекції творів у музеї пов'язана з постатями сина митця, Леоніда Сапожнікова (1906–1970), та головного зберігача музею у 1960–1970-х роках – Семена Шила (1918–1982). Перший після смерті М. Сапожнікова 1937 року, незважаючи на переїзд родини до іншого міста, зумів зберегти роботи батька-художника, не розпорошивши колекцію; другий, тридцять років по тому спромігся відшукати й переконати спадкоємців митця подарувати його творче надбання художньому музею рідного міста.

У грудні 1966 року С. Шило відвідує родину нащадків художника [5, 1], яка в той час мешкала в Москві, та переконує їх, враховуючи незадовільний стан збереженості багатьох творів, негайно передати роботи до колекції музею [6, 18]. Твори Михайла Сапожнікова спочатку перебувають у музеї як предмети тимчасового надходження. Але поступово, починаючи з 1968 року, роботи змінюють свій статус на предмети зберігання науково-допоміжного фонду. Аналіз обліково-фондової документації засвідчують, що з 1968 до 1976 року до науково-допоміжного фонду було зараховано 100 творів М. Сапожнікова [2, 57–58; 3, 14–22]. Інші роботи збірки отримали, достатньо невизначений з правового погляду, статус архіву художника. Перебування творів колекції у фондах музею саме в такому статусі – предметів науково-допоміжного фонду та архіву – було зумовлено, по-перше, незадовільним станом збереження частини робіт, передусім картин двох символістських серій [6, 19], а по-друге, ймовірно, неможливістю переконливо обґрунтувати

значущість творчого надбання художника-символіста в контексті тогочасного мистецтвознавчого дискурсу радянської доби.

Наступний етап в історії колекції пов'язаний з постаттю Володимира Кулічихіна (1948–2016), спадкоємця Семена Шила на посаді головного зберігача музею з 1980 до 2003 року. 1994 року саме за його ініціативи, завдяки залученню меценатської допомоги, спеціалісти Національного науково-дослідного реставраційного центру України (м. Київ) провели масштабну реставрацію 26 творів символістського живопису, внаслідок чого з'явилися можливості для дослідження та експонування робіт колекції [6, 19]. Також, за ініціативи В. Кулічихіна, у період з 1999 до 2005 року переважна більшість робіт колекції М. Сапожнікова була включена до основного фонду музею [4, 42–46].

Дослідивши обліково-фондову документацію музею, маємо зробити висновок, що зібрання робіт Михайла Сапожнікова на 1 січня 2023 року налічує 272 одиниці зберігання, які включено до основного фонду музею. Роботи колекції належать до двох груп зберігання: живопис – 190 одиниць зберігання, графіка – 82 одиниці. За технікою виконання роботи першої групи належать до темперного (34) та олійного (156) живопису. У творах другої групи маємо змогу виокремити предмети графіки – оригінальної (79) та друкваної (3).

Проаналізувавши музейне зібрання робіт художника, дослідник має змогу скласти досить цілісне уявлення про його мистецькі уподобання, адже за часом збірка обіймає більш ніж чотири десятиліття творчого шляху мистця (1890-ті – 1930-ті рр.).

Хронологічно твори збірки можна поділити на три періоди.

Перший період охоплює 1890–1895 роки, час, коли М. Сапожніков здобував мистецьку освіту у фаховому навчальному закладі – Імператорській академії мистецтв. До цього етапу слід віднести декілька студентських постановок – малюнків, виконаних олівцем, вугіллям на папері.

Другий період хронологічно означимо межами 1895–1908 років. У цей час художник мешкає у місті Павлоград, викладає у місцевій гімназії, активно працює на пленері. Цей етап презентовано низкою живописних етюдів з натури в яких зафіксовано місцеві краєвиди.

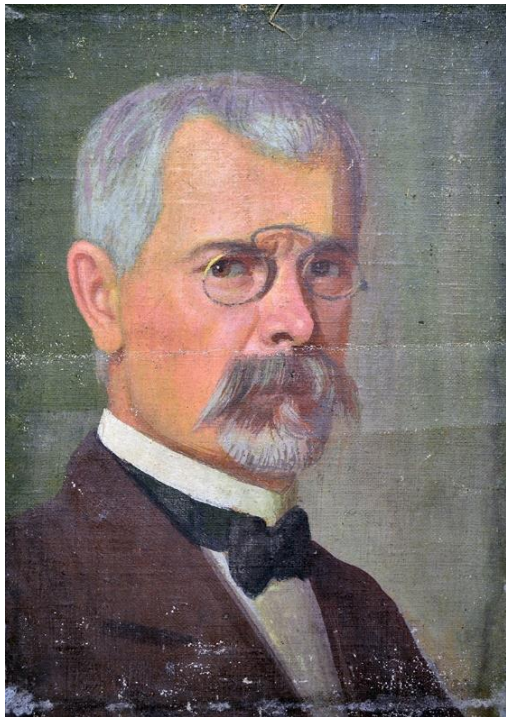
Роботи третього періоду, 1908–1937 років, найчисленніші як за кількістю, так і за жанровим та тематичним різноманіттям. До

цих часів – перебування М. І. Сапожнікова в Катеринославі – належить більшість творів мистця з музейної збірки. Це, перш за все, два цикли символістських картин, роботи портретного жанру і низка пленерних замальовок місцевих краєвидів.

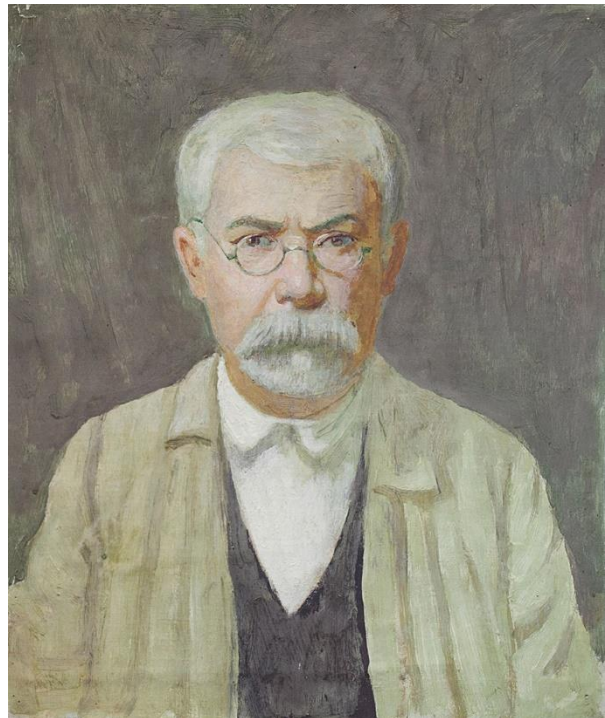
За тематичним та жанровим наповненням серед творів М. Сапожнікова, включених до основного фонду музею, можна виокремити такі найчисленніші категорії: 1) картини, що входять до двох символістських серій – 26 творів (твір «Шлях життя» складається з 9 окремо облікованих частин, а відповідно вся група символістських творів нараховує 34 одиниці зберігання); 2) краєвиди реалістичного спрямування – 119 творів, більшість з яких можна ідентифікувати як пейзажи Павлограда й Катеринослава з їх околицями, та декілька краєвидів морського узбережжя Кримського півострова; 3) роботи портретного жанру – 40 робіт, серед яких виокремимо 17 автопортретів, у яких зафіксовано зовнішній вигляд художника в різному віці та в різноманітному антуражі (рис. 1, 2).

Визначальна частина як музейної збірки творів М. Сапожнікова зокрема, так і його доробку загалом пов'язана із символістським напрямом в мистецтві. Окрім уже зазначених, 26 символістських картин, виконаних у техніці темперного живопису, прямо або опосередковано з ними пов'язана низка творів реалістичного характеру. Відповідно, вважаємо за необхідне ідентифікувати та систематизувати низку робіт, безпосередньо пов'язаних з процесом створення картин символістських серій. Передусім до цього ряду включаємо графічні начерки, натурні замальовки та пленерні етюди – увесь той важливий допоміжний матеріал, який зазвичай позбавлений широкої уваги.

Аналіз та класифікація цього начебто суто службового художнього матеріалу створює умови, щоб зазирнути, так би мовити, за лаштунки «мистецької кухні». Розглядаючи символістську картину вкупі з ескізами робіт, натурними замальовками, етюдами – дослідник має змогу простежити та усвідомити певні мистецькі процеси на шляху виникнення символістської композиції. Як характерний приклад наведемо низку робіт, присвячених символістській картині «Пісня сопілки» (рис. 3–5), яка наочно демонструє шлях метаморфоз пленерної замальовки та натурального етюдів в символістську образну конструкцію.

*Рис. 1. М. І. Сапожников.
«Автопортрет у костюмі з краваткою-
метеликом». 1910–1920-ті рр.
Полотно, клейові фарби, 37,5×28 см
Збірка Дніпровського художнього музею*

*Рис. 2. М. І. Сапожников. «Автопортрет у
світлій тужурці». 1930-ті рр.
Полотно, олія, 49,5×41 см.
Збірка Дніпровського художнього музею*

*Рис. 3. М. І. Сапожников. «Пісня сопілки». 1918–1924.
Полотно, клейові фарби, 100,5×188,5 см.
Збірка Дніпровського художнього музею*

*Рис. 4. М. І. Сапожников. «Дерево».
Папір, олівець, 33×37,5 см.
Збірка Дніпровського художнього музею*

*Рис. 5. М. І. Сапожников.
«Малюнок натурника для Лісовика».
Папір, олівець, 71,5×49 см.
Збірка Дніпровського художнього музею*

Дослідивши колекцію творів Михайла Сапожникова виявили зв'язок із 26 картинами символістських серій 53 допоміжних робіт, серед яких такі: пленерні етюди – 12 одиниць, ескізи – 5 одиниць, начерки чоловічих, жіночих постатей та академічні постановки, виконані в різноманітних техніках оригінальної графіки – 34 одиниці, а також 2 естампи виконаних в техніці лінориту, які присвячені провідному персонажу символістських творів художника – міфологічній постаті Пана.

Отже, можемо певно стверджувати, що серед робіт збірки М. Сапожникова з колекції Дніпровського художнього музею прямо або опосередковано пов'язані із символістським напрямом у творчості художника щонайменше 79 творів (що включають 87 предметів зберігання).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше було застосовано комплексний підхід до аналізу та узагальнення низки питань щодо наповнення та змісту зібрання творів Михайла Сапожникова з фондів Дніпровського художнього музею, з'ясовано походження колекції.

Висновки. Дніпровському художньому музею належить значна колекція мистецьких робіт художника Михайла Сапожникова, яка наразі нараховує 272 одиниці основного фонду.

Твори колекції за групами зберігання зараховано до живопису та графіки. За технікою виконання це роботи темперного та олійного живопису, а також оригінальної та друкованої графіки.

Встановлено, що хронологічно роботи колекції охоплюють весь творчий шлях митця, а отже, надають досліднику достатньо цілісне уявлення про його творчі інтереси.

За результатами наукової розвідки виокремлені за жанровими та тематичними ознаками такі групи творів: картини двох символістських серій, краєвиди реалістичного спрямування, портрети та автопортрети.

Проаналізувавши твори зібрання ідентифікували та систематизували-низку робіт (етюди, ескізи, начерки), пов'язані із процесом створення символістських творів. Установлено кількісне та змістовне наповнення цієї групи творів.

Дослідження облікової та архівної документації музею дозволили встановити осіб, що відіграли ключові ролі в історії побутування колекції творів М. Сапожникова, а саме: сина художника Леоніда Сапожникова, співробітників музею – Семена Шила та Володимира Кулічихіна.

Література

1. Гай М. Виставка картин художника Сапожнікова. *Зоря*. Катеринослав, 1926, трав. (№17). С. 28.
2. Інвентарна книга первинних надходжень № 1. Від № 1 до № 3426. Дніпропетровськ / Дніпропетровський художній музей. 1976. С. 57–58.
3. Інвентарна книга первинних надходжень № 2. Від № 3427 до № 5187. Дніпропетровськ / Дніпропетровський художній музей. 1976. С. 14–22.
4. Інвентарна книга постійних надходжень № 8. Від № 7610 до № 8505. Дніпропетровськ / Дніпропетровський художній музей. 2004. С. 42–46, 134–146.
5. Копія листа А. Н. Сложенікіна від 09.08.2007 щодо дарування картин М. І. Сапожнікова. *Архів Дніпровського художнього музею*. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1.
6. Куличихин В. В. Мир символів Михайла Сапожнікова. Дніпро : Літограф, 2018. 176 с.
7. Матеріали доповіді Шило С. І. від 21.12.1971 «М. І. Сапожніков (1871–1937)». *Архів Дніпровського художнього музею*. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 1. 90 акр.
8. Рубан В. Вплив символізму та модерну. *Історія українського мистецтва : у 5 т. / НАН України ІМФЕ ім. М. Т. Рильського*, голов. ред. Г. Скрипник. Київ, 2006. Т. 4: Мистецтво XIX століття. С. 600–611
9. Світлична О. М. Символічна творчість Михайла Сапожнікова. *Вісник Харківської державної академії дизайну та мистецтв*. Харків, 2008. № 12. С. 129–137.
10. Соколюк Л. Мистецтво 1900-х – першої половини 1930-х років. Живопис. *Історія українського мистецтва : у 5 т. / НАН України ІМФЕ ім. М. Т. Рильського*, голов. ред. Г. Скрипник. Київ, 2007. Т. 5: Мистецтво XX століття. С. 64–111.

References

1. Hai, M. (1926, May). Exhibition of paintings by artist Sapozhnykov. *Zoria*. Katerynoslav, 17, 28 [in Ukrainian].
2. Inventory book of primary income No. 1. From No. 1 to No. 3426 (1976). Dnipropetrovsk Art Museum. Dnipropetrovsk, 57–58 [in Ukrainian].
3. Inventory book of primary income No. 2. From No. 3427 to No. 5187. (1976). Dnipropetrovsk Art Museum. Dnipropetrovsk, 14–22 [in Ukrainian].
4. Inventory book of permanent income No. 8. From No. 7610 to No. 8505 (2004). Dnipropetrovsk Art Museum. Dnipropetrovsk, 42–46, 134–146 [in Ukrainian].
5. Copy of A. N. Slozhenikin's letter regarding the donation of paintings by M. I. Sapozhnykov (2007, August 9). Archive of the Dnipro Art Museum. F. 1. Ser. 1. Unit 2. 1 fols [in Russian].
6. Kulichykhin, V. V. (2017). The world of symbols of Mykhailo Sapozhnykov. Dnipro: Litohraf [in Russian].
7. Materials of the report of Shilo S. I. «Sapozhnykov M. I. (1871–1937)» (1971, December 21). Archive of the Dnipro Art Museum. F. 1. Ser. 1. Unit 1. 91 fols [in Russian].
8. Ruban, V. (2006). The influence of symbolism and modernism. *Istoriia ukrainskoho mystetstva*. Kyiv, 4, 600–611 [in Ukrainian].
9. Svitlichnaya, H. M. (2008). Michael Sapozhnykov's symbolic creative work. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu ta mystetstv*, 8, 68–74 [In Ukrainian].
10. Sokoliuk, L. (2007). The art of the 1900s – the first half of the 1930s. Painting. *Istoriia ukrainskoho mystetstva*. Kyiv, 5, 64–111 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.04.2023
Отримано після доопрацювання 10.05.2023
Прийнято до друку 17.05.2023